ڊاڪٽر قمرجهان مرزا

مرزا قليچ بيگ جي اولاد جون ادبي خدمتون

مرزا صاحب جي علمي ادبي حيثيت کان تہ اسان سڀ بخوبي واقف آهيون، پر سندس اولاد جي علمي ادبي ڪارنامن کان هرڪو واقف نہ هوندو. هت سندس اولاد جو تعارف ۽ سندن علمي ڪارنامن جو مختصر جائزو پيش ڪجي ٿو.

مرزا قليچ بيگ ٻہ شاديون ڪيون. پهرين شادي 25 ڊسمبر 1888ع تي سردار بهادر شيخ اسماعيل جي نياڻي سان ڪيائين.[1] جنهن مان 1889ع ۾ کيس هڪ نياڻي ڄائي، جنهنجو نالو فخرالنساء رکيائين. سن 1891ع ۾ مرزا صاحب کي فرزند پيدا ٿيو. جنهنجو نالو مرزا نادر بيگ رکيائين. نادر بيگ جي پويان هڪ نياڻي پيدا ٿيس جا ننڍپڻ ۾ ئي گذاري ويئي. ان جي پويان هڪ فرزند پيدا ٿيس جنهنجو نالو مرزا بابر بيگ رکيائين. جو پڻ ٿورڙو وڏيرڙو ٿي گذاري ويو. ان جي پويان وري هڪ نياڻي ٿيس جا ننڍپڻ ۾ ئي گذاري ويئي. نياڻي پويان وري فرزند ٿيس، جنهنجو نالو مرزا اختر بيگ رکيائين، يعني تہ پهرين گهر مان زنده سلامتي ٿي اولاد رهيس هڪ نياڻي فخرالنساء ٻہ فرزند، هڪ مرزا نادر بيگ ۽ ٻيو مرزا اختر بيگ. مرزا صاحب جي هيءَ گهرواري سن 1904ع ۾ 19 مارچ تي وفات ڪري ويئي. وفات کان اڳ هڪ نياڻي پيدا ٿيس پر اها بہ وفات ڪري ويئي.[2]

مرزا صاحب جي پهرين زال شاديءَ کان پوءِ 15 سال اڍائي مهينا زنده رهي، وفات وقت سندس عمر 33 ورهيہ هئي. جيئن تہ مرزا صاحب خود هڪ وڏو عالم، اديب ۽ دانشور هو. تنهن ڪري هن پنهنجي اولاد جي

تربيت نهايت بهترين طريقي سان ڪئي، ٽنهي ٻارن کي تعليم ڏياريائين، سندس ٽئي ٻار فارسي، اردو، سنڌي، انگريزي زبانن جا ڄاڻو هئا. نياڻي کي تہ علم و هنر سان آراستہ ڪري سندس شادي ڪرائي ڇڏيائين باقي ٻنهي فرزندن مان مرزا نادر بيگ علم و ادب ۾ پنهنجو مقام حاصل ڪيو ۽ انگلنڊ مان بئريسٽريءَ جي ڊگري پڻ ڪئي آيو. ان سان گڏ شعر و سخن ۾ بہ وڏو حصو هئس. هو بهترين شاعر ۽ بهترين افسانا نگار هو. مئجسٽريٽيءَ جي عهدي تي بہ ڪامياب رهيو ۽ ماڻهن سان انصاف ڪيائين. سندس علمي ادبي خدمتن متعلق. سندس خاندان جي هڪ فرد مرزا نصير بيگ هڪ بهترين ڪتاب لکيو آهي ۽ مون پڻ مٿس هڪ مقالو لکيو جيڪو ڀٽائي نمبر 2 ۾ شايع ٿيو. هتي سندس ڪجهہ تصنيفات جو ذڪر ڪجي ٿو.

مرزا نادر بيگ جت ذهين عقلمند بئريسٽر هو. ات شعر و سخن ۽ علم و ادب ۾ پڻ پنهنجو مٽ پاڻ هو. هن افساني جهڙي نئين صنف تي بہ طبع آزمائي ڪئي. سندس افسانن جا عنوان هيٺين ريت آهن.

(1) مس رسٽم جي - سال 1944ع.

(2) عينڪ جو آزار - مارچ 1934ع.

(3) ماءُ جي محبت - سال 1934ع.

(4) ماءُ جو قهر - جون 1934ع.

(5) قرض مقراض محبت است - 1934ع.

هي سڀ افسانا سنڌو رسالي ۾ ڇپيا. اُن کان علاوه گوناگون مضمون مختلف مخزنن ۾ پڻ ڇپبا رهيا. سندس ڪجهہ ڇپيل ڪتابن جا عنوان هيٺين ريت آهن:

(1) رائفلس.

(2) محبوب ڪربلا.

(3) جينٽل مين ڏاڪو.

(4) تناسخ ۽ اسلام

مرزا نادر بيگ ٿياسافي تي پڻ ڪيترائي مضمون لکيا. اُن کان علاوه شاعريءَ جي هر صنف تي طبع آزمائي ڪيائين. سندس شعر نهايت عمده آهي. سندس (ڪليات نادر) نهايت بهترين سنڌي ۽ اردو ڪلام جو مجموعو آهي جو سندس پوين وٽ محفوظ آهي.

مرزا اختر بيگ:

هن فرزند کي پڻ مرزا قليچ بيگ تعليم ڏياري مگر هي اڳتي وڌي نه سگهيو ۽ نه علم و ادب ۾ ڪجهه ڪري سگهيو. سونهن سوڀيا ۾ مرزا اختر بيگ مٿيرو هو. ذهين به هو. پر ادب ڏانهن لاڙو نه هئس. مرزا قليچ بيگ پنهنجي هن فرزند جي باري ۾ لکي ٿو ته: "پيو پٽ اختر بيگ وڏيڪ پڙهي نه سگهيو. ميٽرڪيوليشن جي ڪلاس مان نڪري ميڊيڪل اسڪول ۾ ويو ۽ پوءِ ٽيڪنيڪل اسڪول ۾ ويو ۽ پوءِ نيٺ وڃي پوليس کاتي ۾ سب انسپيڪٽر ٿيو. سال کن کانپوءِ اها جاءِ ڇڏي ريلوي ڊپارٽمينٽ ۾ رهيو. آخر هاڻ ڪليڪٽر صاحب، حيدرآباد جي آفيس ۾ ڪلارڪ آهي."[3]

مرزا اختر بيگ جو اولاد هينئر وڏن عهدن تي آهي ۽ نهايت مالدار ۽ سکيا ستابا آهن.

مرزا قليچ بيگ پنهنجي ٻي شاديءَ جي باري ۾ پنهنجي سوانح حيات، "سائو پن يا ڪارو پنو" ۾ لکي ٿو ته: "زال جي وفات کان پوءِ هميشه اُپاٽڪو ٿي گذاريم. آخر منهنجي اها حالت ڏسي ادي مرزا صادق علي بيگ ۽ سردار محمد يعقوب وري شادي ڪرڻ لاءِ صلاح ڏني. ڪراچيءَ ۾ ۽ بمبئيءَ ۾ هڪڙي ٻن هنڌن تي ڇڱو شاديءَ جو بندوبست ٿي ٿي سگهيو. جو اهي سڌريل ۽ خانداني گهر هئا ۽ پئسي وارا به هئا. جيتوڻيڪ منهنجي پهرين زال به ڌارين مان هئي، پر تڏهن به وڏي عمر جي ڪري ۽ پهرين زال جي ٻارن موجود هئڻ جي ڪري، مون خيال ڪري مناسب سمجهيو ته هاڻي ڌارين مان شادي ڪرڻ غلط آهي، متان منهنجي مرڻ کانپوءِ هوءِ وري پنهنجن

مائٽن ۾ هلي وڃي يا اڳين ڀارن سان ناسازي ڪري ۽ پنهنجي خاندان مان ڪا زال مون سان يا منهنجي ڀارن سان همدردي ڪرڻ واري ٿيندي. تنهن ڪري پڪ ڪير تہ پنهنجن مان شادي ڪجي. آخر پنهنجي ماروٽ مرزا قزلباش جي نياڻي سان شاديءَ جو ٺهراءُ ٿيو ۽ سن1907ع جي مئي مهيني ۾ منهنجي شادي ٿي ۽ اسين ٻئي وري بہ هڪ ٻئي جي محبت ۽ سنگت ۾ خوش گذارڻ لڳاسين تہ اوچتوئي ٻئي سال سن 1908ع مئي مهيني ۾ اِها زال بہ هڪڙو پٽ ڄڻي ويم ۾ مري ويئي. انهيءَ زال سان بہ گهڻي محبت هئم. انهيءَ ڪري ٻيو تازو صدمو پهتم. ٻار ٻلجي وڏو ٿيو، جنهنجو نالو همايون بيگ آهي، جو هاڻي اسڪول ۾ ٿو پڙهي. انهيءَ زال جي نسبت ۾ بہ پنهنجي ڪتاب سودائي خام ۾ ڪئي شعر ڏنا آهن.(4)

مرزا همايون بيگ:

مرزا صاحب جو هي فرزند ايترو تہ حسين هو جو سندس حسن جي واڪاڻ سندس ڏور جي هر انهيءَ ماڻهو واتان ٻڌي وڃي ٿي، جنهن ڪيس ڏٺو هو. جهڙو هو سهڻو تهڙو نفيس لباس زيب تن ڪندو هو. علم و ادب ۾ بہ مرزا پنهنجي علم ۽ قلم جون جولانيون ڏيکاريون آهن. سندس تخلص 'فائق' هو. هن فرزند مرزا قليچ بيگ جي ڪتاب "حيات قليچ" جي تاليف پاڻ ڪئي ۽ ڇپارايائين. مرزا همايون کي صندي، سرائڪي، فارسي ۽ اردو ٻولين تي دسترس حاصل هئي. سندس "ديوان" "ڪليات همايون" سندس فرزند وٽ قلمي صورت ۾ موجود آهي. شاعري ۾ مرزا صاحب هر صنف تي طبع آزمائي ڪئي آهي. يعني رباعي، غزل، مخمس، مسدس ۽ ڪافيون وغيره.

سندس ڪلام ۾ مداح مناجات، نعت، مرثيہ، نوحہ وغيره تمام گهڻي انداز ۾ آهن.

اردو ۾ بہ ڪيترائي سلام ۽ مرثيہ چيا اٿس، جيڪي مير انيس ۽ دبير جو مقابلو ڪري سگهن ٿا.

سندس ڪلام جو نمونو:

ٿل: ٿــا ســينـي ســرجن ســور، اِلاالله پل پل، پون پور،
بند: هڪڙي مون سان عمر ڪئي، جنهن جهلي وڌم زنجير،
پيو قيد ڪيو قسمت آ ڪوٽن، مون کي آ تقدير،
آءَ موٽي ملان وجي تاريلن سان تر ڪهڙي دستور،
اِلاالله پل، پل پون پور.
فائق من پڌي هو داتا درد وندي جون دانهون،
عرض اگهائج آقا منهنجو آءَ تہ پڌئين ٿي پانهون،
ڏونـدي منـهـنجي پار اُڪارج پرور ڪر پور،
اِلاالله پل، پل پون پور.

هڪ ٻئي سنڌي ڪلام مان آخري بند:

جي تنهنجو پيءُ ٿيو قليچ تہ ڇا ٿيو فائق،
ڪجهہ آڀٽي گهوٽ تہ خاصو ٿئي خمار آڇا.(6)

مرزا صاحب جي شاعري جا موضوع گوناگون آهن:- يعني الله پاڪ، رسول الله صلي الله عليه وسلم کان وٺي آئمہ معصومين تائين ۽ ٻين سيني پلارن بزرگن جي شان ۾ مدح سرائي ڪئي اٿس.

مٿين موضوعن کان علاوه عمر مارئي، سسئي پنهون کي بہ پنهنجي ڪلام جو موضوع بنايو اٿس. دنيا جي بي ثابتي، گل و بلبل، مئي ساغر، محبوبن متوالي کي پڻ پنهنجي شاعريءَ جو موضوع بنايو اٿس.

مرزا همايون بيگ جي اردو نهايت پختہ آهي، لفظن جو امتزاج پڻ عمده اٿس.

شمس العلماء مرزا قليچ بيگ جي ٽين شادي: مرزا صاحب پنهنجي ڪتاب "سائو پن يا ڪارو پنو" ۾ لکي ٿو تہ: "بي زال جي مرڻ ڪانپوءِ وري بہ منهنجو حال خراب ٿيڻ لڳو ۽ بيمار ٿي پيس تنهن ڪري سيني عزيزن صلاح ڏني تہ اڪيلائي کي ختم ڪرڻ لاءِ شادي ڪر. اهڙيءَ طرح

سن 1909ع جي نومبر مهيني ۾ وري به مرزا ڪلب علي مرحوم جي نياڻيءَ سان شادي ڪير.[7]

ٽين گهر مان مرزا قليچ بيگ کي اٺ پٽ ۽ ٻه نياڻيون پيدا ٿيون.

نومبر 1910ع ذوالقعد مهيني ۾ هن گهر مان ڪيس پهرين نياڻي ڄائي، جنهنجو نالو دلشاد رکيائين، هن نياڻي کي اسڪول ۾ تعليم ڏيارايائين چيو وڃي ٿو ته دلشاد بيگم هڪ سٺي شاعره هئي. سندس تخلص عاصي هو.[8] دلشاد بيگم جو ڪلام سندس اولاد وٽ موجود آهي. دلشاد بيگم جي پويان 18 سيپٽمبر 1913ع ۾ مرزا صاحب کي فرزند پيدا ٿيو. جنهنجو نالو مرزا اسد بيگ رکيائين. مرزا اسد بيگ نهايت خوبرو ۽ خوش اخلاق انسان هو. پيريءَ ۾ به هن جو حسن نمايان هو. مرزا اسد بيگ چڱو پڙهيل لکيل علم و ادب جو ڄاڻو هو. هو شاهه لطيف سائين کان متاثر هو. صبح جو قرآن پاڪ پڙهڻ کان پوءِ شاهه جو رسالو پڙهندو هو. سخنور ۽ سخن سنج هو. سٺو شاعر هو. مرزا بخش علي خان ۽ مرزا اسد بيگ ٻئي گهاٽا دوست هئا. اڪثر مرزا بخش علي جي بينڪ تي مرزا اسد بيگ ۽ خود مرزا بخش علي ٻئي گڏجي شعر جوڙيندا هئا. اهي شعر ڪڏهن اردو زبان ۾ جوڙيندا هئا ته ڪڏهن سنڌي زبان ۾ جوڙيندا هئا.

مرزا اسد بيگ صاحب جو "ديوان اسد" سندس اولاد وٽ موجود آهي. مرزا اسد بيگ صاحب جي وڏي نياڻي فيروزه مرزا ادب ۾ چڱو ڪردار ادا ڪري رهي آهي. اِجا فارسي ڪتابن جا ترجمه ٻئي ڪري، پنهنجي والد جي ڪلام کي پڻ سهيڙي پئي.

مرزا اسد بيگ جي پويان مرزا صاحب کي هڪ نياڻي 26 جولاءِ 1915ع تي پيدا ٿي. هن جو نالو شهزاد بيگم رکيائين. مرزا صاحب ڌيئن توڙي پٽن کي هڪ نظر سان ڏسندو هو. تعليم جي باري ۾ به سندس خيال هو ته ڌيئون توڙي پٽ هڪجهڙي تعليم وٺن سو هن نياڻيءَ کي به تعليم جي زيور سان آراسته ڪيائين.

شهزاد بيگم پيٺن توڙي پائرن ۾ نهايت اعليٰ پائي جي شاعره هئي. سندس تخلص "مخمور" هو. ننڍپڻ ۾ ٻه اردو. سنڌي ۽ فارسي ۾ شعر چوندي هئي. شهزاد بيگم شعر ۾ پنهنجو استاد پنهنجي پاءُ نادر بيگ کي ڪيو هو. سندس ڪيترائي خط نادر بيگ مرزا جي نالي لکيل آهن. جن ۾ محترمه پنهنجي شعر کي درست ڪرڻ لاءِ لکيو هو. هوءَ گهڻو ڪري مرزا نادر بيگ جي صحبت ۾ رهندي هئي.

شهزاد بيگم پنهنجي ننڍي ڀاءُ مرزا اجمل بيگ جي شاعريءَ ۾ استاد هئي. مرزا اجمل بيگ پنهنجي شعر کي صحيح ڪرائڻ لاءِ اڪثر پنهنجي ڀيڻ کي ڏيندو هو. شهزاد بيگم جو سمورو ڪلام قلمي صورت ۾ سندس فرزند مرزا نذير حسين وٽ موجود آهي. سمورو ڪلام مختلف موضوعن تي آهي. نهايت پختو ۽ اعليٰ درجي جا شعر چيا اٿس. سندس نعت، مداحون، منقبتون، مرثيه، سلام، گوناگون چيل آهن. تخلص جو استعمال مفڪر تي ڪيو آٿس، سندس ڪجهه ڪلام نموني طور ڏجي ٿو.

پهرين بند: اسان جو پيشوا رهبر محمد مصطفيٰ آهي،
وصي انجو منهنجو علي الامرتضيٰ آهي.

آخري بند: ڪرين چو غم آلم مخمور تي دلگير اي نادان،
ته چا آقا نه ٿيو تنهنجو شهيدِ ڪربلا آهي.

مدام

(1) قدرت جي قلم جي هِيءَ تحرير نرالي هئي،
نقاش نرالو هو، تصوير نرالي هئي.

(2) خَر گرچه هو عاصي پر سائل تي جو هو آيو،
دلگير نرالو هو توقير نرالي هئي.

آخري بند: آهيان آءٌ اياز مولا محمود آهين بيشڪ،
مخمور جي معافيءَ جي هي ريت نرالي هئي.

مرزا افضل بيگ

شهزاد بيگم جي پويان مرزا صاحب کي 25 مئي مطابق 3- شعبان سن 1335 هه ۾ فرزند پيدا ٿيو. جنهن جو نالو مرزا افضل بيگ رکيائين. هو شاعر يا اديب نه هو. پر ديني عالم ٿيو. هن کيترائي ديني ڪتاب لکيا. ٽنڊي ٺوڙهي واري مسجد جو پيش امام هو. هر جمعي تي واعظ ڪندو هو. اڪثر ديني عالمن کي سڏائيندو هو.

مرزا اڪمل بيگ

مرزا افضل بيگ جي پويان مرزا صاحب کي 30 اپريل 1336هه ۾ وري ٻه فرزند پيدا ٿيو. جنهنجو نالو آڪمل بيگ رکيائين. هو سنو شاعر هو. کيترائي شعر سنڌيءَ ۾ جوڙيائين. اڪثر مشاعرن ۽ ادبي محفلن ۾ ويندو هو. هن ۾ شعر و سخن جا جوهر تمام گهڻا هئا. پر پنهنجين پريشانين سبب پنهنجي شخصيت نه مڃرائي سگهيو. سندس ڪلام جو مجموعو سندس اولاد وٽ موجود آهي.

مرزا اجمل بيگ:

مرزا اڪمل بيگ جي پويان مرزا صاحب کي 21 اپريل - مطابق 12 رجب سن 1339هه ۾ مرزا اجمل بيگ پيدا ٿيو. اجمل واقع آجمل هو. هو ادب جي دنيا جو تراشيل هيرو ثابت ٿيو. هو نهايت قابل انسان بهترين ليکڪ ۽ اعليٰ پائي جو شاعر هو. جهڙو سهڻو تهڙو هو من مهڻو. خوش پوش خوش گفتار سند ، شخصيت نهايت عمده هئي. هن کي سنڌي، اردو، فارسي، انگريزي ٻولين تي مهارت حاصل هئي.

ياڻ گهڻو ڪري سنڌيءَ ۾ شاعري ڪئي اٿائين. سنڌي شعر ۾ سندس ڪوبه مٽ نه آهي اهڙو ته اعليٰ ڪلام اٿس جو ٻڌڻ وارا حيرت ۾ اچيو وڃن.

لفظ ۽ تمثيلن جو ماهر هو. سندس ڪلام نهايت دل لبائيندڙ آهي. سندس تخلص فاضل هو. پر ڪٿي آجمل به استعمال ڪيو اٿس.

هت سندس تصنيفن جو مختصر ذڪر ڪجي ٿو:

(1) ديوان فاضل - 1936ع ۾ ڇپيل.

(2) ديوان اجمل - 1937ع ۾ ڇپيل.

(3) شاهنامه عرب عرف تاريخ اسلام منظوم هي ڪتاب ڇهن جلدن تي مشتمل آهي. جنهن مان چوٿون حصو 65-1964ع ۾ اول ڇپيو.

(4) "قرب قلندر" رسالي ۾ غزليات قلندر جو منظوم ترجمو معنيٰ ۽ سمجهاڻيون (ڇپيل) ڏنل آهن.

(5) شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو سر سارنگ مڪمل شرح معنيٰ ۽ سمجهاڻين سميت (ڇپيل).

(6) گنجينئه آدب.

(7) ديوان قاسم.

(8) انتخاب گلستان بوستان.

(9) رباعيات فاضل.

(10) رباعيات اجمل.

(11) مقدمه قليچ براءِ ديوان قليچ (ڇپيل).

(12) نيو ايٽلس جاگرافي (اردو) ڇپيل، پنجن حصن ۾.

(13) هسٽري آف انگلنڊ - سنڌي ۾ ڇپيل.

(14) فزيڪل اينڊ پوليٽيڪل جاگرافي آف دي ورلڊ (سنڌي) ۾.

(15) ٽرپل انگلش ڊڪشنري اردو، سنڌي، انگريزي (ڇپيل).

مرزا اجمل بيگ عروضي شاعريءَ ڪندو هو. پاڻ هر هڪ صنف تي طبع آزمائي ڪئي اٿس. مثلاً: رباعي، غزل، قصيدو، مثنوي، مخمس، بيت وغيره. موضوع جي لحاظ کان به گوناگون موضوعن تي شاعري ڪئي اٿس. يعني اسلامي، اخلاقي، معاشرتي، اصلاحي کان وٺي گل و بلبل، مئي و ساغر وغيره وغيره. هيٺ سندس ڪلام جو نمونو ڏجي ٿو:

عنوان: بيداري

(1) پڌي آواز هي بس، ٿي خطا ويو حوصلو منهنجو،
لڳو مون کي ڪرڻ بيچين هر هر ولولو منهنجو.
(2) چيو ٿي دل "فاضل" آهي، هي پاداش ناداني،
چراڪاري عاقل، ڪه باز آيد پشيماني.
(3) در و ديوار تي چانيل، فقط تقصير منهنجي هئي،
ڦرڻ هر هر لڳو هي بيت چڻ تصوير منهنجي هئي.
(4) اچا جي تون رهين غافل ته توتي ڪو عتاب ايندو،
وڏو ڪو انقلاب ايندو، وڏو ڪو انقلاب ايندو.

مرزا ادهم بيگ عرف حاجي بابا:

مرزا اجمل بيگ جي پويان قليچ بيگ کي 21 جولاءِ مطابق 5 ذوالحج سن 1341هه ۾ مرزا آدهم بيگ ڄائو. هي حال حيات آهي. مرزا قليچ بيگ جي پٽن مان بس آخري نشاني آهي. هي نه شاعري آهي نه اديب، بلڪه تمام سادو ۽ درويش اِنسان آهي..

مرزا ارشد بيگ عرف جاني بابا:

مرزا ادهم جي پويان 9 ذوالحج سن 1343هه تي مرزا صاحب کي ارسد بيگ ڄائو. چڱو پڙهيولکيو. شاعر يا عالم نه هو پر مشاعرن ۾ ويندو هو. نهايت حسين انسان هو. هي پڻ ڀري جواني ۾ 5 پار ۽ هڪ بيوه ڇڏي دارالبقا ڏانهن راهي ٿيو.

اصغر بيگ عرف علي بابا:

جاني بابا جي پيدائش کان پوءِ مرزا صاحب کي 16 جولاءِ 16 محرم سن 1345هه ۾ اصغر بيگ پيدا ٿيو. هو 14 ورهين جي ڄمار ۾ گذاري ويو.

مرزا اطهر بيگ عرف طاهر بابا:

10 جون، محرم سن 1348هه ۾ مرزا صاحب کي آخري فرزند مرزا اطهر بيگ پيدا ٿيو. هي به شاعر يا اديب نه هو، پر علم و ادب سان چاهه

هئس. ادبي محفلن ۾ شرڪت ڪندو هو. راڄ جا فيصلا ڪندو هو. ڪجهه سال اڳ هن دنيا مان ڪوچ ڪري ويو.

مرزا قليچ بيگ ڏهين جون 1929ع 1348هه ۾ گذاري ويو. مٿين تاريخ مان ظاهر ٿئي ٿو ته مرزا صاحب کي آخري فرزند سندس حياتي جي آخري سال ۾ ڄائو هو.

شمس العلماء مرزا قليچ بيگ جي ٽين گهرواري مان ڪيس 10 ٻار ٿيا. سيئي ٻار سندس حياتيءَ ۾ ننڍڙا هئا.

حوالا

1- مرزا قليچ بيگ: سائو پن يا ڪارو پنو، سنڌي ادبي بورڊ 1988ع ص - 52.
2- مرزا قليچ بيگ: سائو پن يا ڪارو پنو. ص - 61.
3- مرزا قليچ بيگ: سائو پن يا ڪارو پنو. ص - 64.
4- مرزا قليچ بيگ: سائو پن يا ڪارو پنو. ص - 62.
5- مرزا همايون بيگ: ڪليات همايون. قلمي مسودو.
6- مرزا همايون بيگ: ڪليات همايون- قلمي مسودو.
7- مرزا قليچ بيگ: سائو پن يا ڪارو پنو. ص - 62.
8- روايت نذير حسين مرزا. ساڪن ٽنڊو ٺوڙهو.